

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи

ПОПОВИЧ Олександра Юріївна

**Психологічні особливості функціонування мотиваційно
сфери студентів-психологів та її вплив на вирішення
професійних ситуаційних завдань**
**/ Psychological features of the functioning of the motivational
sphere of psychology students and its impact on solving
professional situational tasks**

спеціальність: 053 - Психологія
освітньо-професійна програма - Психологія
Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ПСз-41
О.Ю. Попович

Науковий керівник:
к. пс. н., доцент, М. Б.
Бригадир

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
“___” _____ 20___р.
Завідувач кафедри
_____ **А. Н. Гірняк**

Тернопіль - 2026

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні аспекти дослідження мотиваційної сфери особистості...	6
1.1 Підходи до розуміння мотивації в психології.....	6
1.2 Мотиваційна структура особистості.....	11
Висновки до розділу 1.....	16
Розділ 2. Методологічні основи дослідження особливостей функціонування мотиваційно сфери студентів-психологів.....	18
2.1 Чинники та передумови формування навчально-професійної мотивації студентів.....	18
2.2 Теоретико-методологічна модель дослідження особливостей функціонування мотиваційно сфери студентів-психологів та її вплив на вирішення професійних ситуаційних завдань.....	22
Висновки до розділу 2.....	26
Розділ 3. Експериментальне дослідження психологічних особливостей функціонування мотиваційно сфери студентів-психологів та її вплив на вирішення професійних ситуаційних завдань.....	28
3.1 Дизайн експериментального дослідження.....	28
3.2 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів.....	31
Висновки до розділу 3.....	38
Висновки.....	40
Список використаних джерел.....	43

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження психологічних особливостей функціонування мотиваційної сфери студентів-психологів зумовлена сучасними викликами системи вищої освіти та зростаючими вимогами до професійної підготовки майбутніх фахівців психологічного профілю. Умови соціальної нестабільності, інтенсивних змін у професійній сфері, а також підвищена відповідальність психолога за якість наданої допомоги актуалізують проблему формування ефективної мотиваційної бази майбутніх спеціалістів. Як свідчать сучасні дослідження, мотивація навчально-професійної діяльності є одним із провідних чинників академічної успішності, професійного становлення та психологічної адаптації студентів .

Особливої значущості ця проблема набуває у підготовці студентів-психологів, оскільки їхня майбутня професійна діяльність пов'язана з вирішенням складних міжособистісних і консультативних ситуацій, що вимагає не лише знань, а й сформованих внутрішніх спонукань, цінностей і професійної спрямованості. Мотиваційна сфера визначає ступінь включеності студента у навчальний процес, його готовність до саморозвитку, відповідальність за професійні рішення та здатність до подолання труднощів. Водночас емпіричні дані свідчать, що структура мотивації студентів-психологів є динамічною і змінюється впродовж навчання, що потребує її системного вивчення .

Попри значну кількість досліджень мотивації, недостатньо вивченим залишається питання її впливу на практичний аспект професійної підготовки, зокрема на здатність майбутніх психологів ефективно вирішувати професійні

ситуаційні завдання. Саме цей компонент відображає рівень сформованості професійного мислення, рефлексивності та емпатійних здібностей. Таким чином, дослідження взаємозв'язку мотиваційної сфери з успішністю вирішення професійних завдань є важливим як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Об'єкт дослідження – мотиваційна сфера студентів-психологів.

Предмет дослідження – психологічні особливості функціонування мотиваційної сфери студентів-психологів та її вплив на вирішення професійних ситуаційних завдань.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості функціонування мотиваційної сфери студентів-психологів і визначити її вплив на ефективність вирішення професійних ситуаційних завдань.

Відповідно до мети, нами визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень проблеми мотиваційної сфери особистості.

2. Методологічно обґрунтувати основи дослідження особливостей функціонування мотиваційно сфери студентів-психологів та її вплив на вирішення професійних ситуаційних завдань.

3. Здійснити емпіричне дослідження психологічних особливостей функціонування мотиваційно сфери студентів-психологів та її вплив на вирішення професійних ситуаційних завдань.

Методи дослідження. Вирішення завдань здійснювалося за допомогою порівняльного аналізу, теоретичного синтезу, узагальнення та методів математичної статистики.

Здійснено емпіричне дослідження за допомогою таких методик: мотивації професійної діяльності (методика К. Замфір у модифікації А. Реана), «Рівень розвитку рефлексивності» А. Карпова, діагностики рівня емпатії В. В. Бойка.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному розкритті та поглибленні вивчення проблеми мотиваційної сфери особистості, зокрема

студентів, які освоюють спеціальність Психологія та її вплив на вирішення професійних ситуаційних завдань.

Практичне значення отриманих результатів. Очікується, що одержані теоретико-методологічні та емпіричні висновки можуть бути використані задля організації ефективного освітнього процесу підготовки майбутніх психологів, зокрема щодо підсилення їхньої мотивації з пролонгуванням в майбутньому більш успішного та ефективного вирішення професійних, ситуаційних завдань. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

1.1 Підходи до розуміння мотивації в психології

В розвитку психологічних теорій та концепцій виокремлено три стратегічні напрямки, які визначають засадничі орієнтири змістового трактування психічних процесів, станів, властивостей, особливостей розвитку та функціонування суб'єктних конструктів особистості. Це психоаналітичний, поведінковий та гуманістичний підходи. Поєднання їх обґрунтувань певного предмету психологічного дослідження, дає спроможність системного, комплексного вивчення явища та розуміння його функціонування. Опираючись на цю традицію, спробуємо проаналізувати особливості появи особистісної мотивації та її значення в професійному становленні індивіда.

Теорія мотивації Г. Мюррея, зрощена на традиціях психодинамічного підходу, трактує мотивацію як систему внутрішніх потреб, яка детермінує поведінку особистості при контакті з соціальним довкіллям. При цьому, автор концепції, поняття потреба(need) трактує як внутрішню силу, яка організовує, спрямовує і підтримує поведінку людини. Г. Мюррей розмежовує потреби первинні, ті, які забезпечуються фізіологічне існування індивіда та вторинні – ті, які роблять життя комфортним в соціумі [23]. У кожної людини присутня система потреб, яка є відносно стійкою психологічною диспозицією та активізується у відповідних ситуаціях, і спонукає індивіда до певних форм

діяльності. Саме в мотивації відбувається поєднання внутрішніх динамічних чинників людини і впливу зовнішніх стимулів. Перші є визначальними та формують змістове наповнення особистості.

Ключовим елементом теорії Г. Мюррея є концепція «потреба – прес» (need–press). «Прес» - це зовнішні чинники середовища, які сприяють або заважають задоволенню потреб [24]. Відтак, поведінка особистості є результатом взаємодії внутрішніх потреб і зовнішніх вимог або можливостей середовища. Саме ця колаборація формує конкретні життєві ситуації, у яких проявляється мотиваційна структура особистості. Остання формує унікальний профіль потреб, який визначає індивідуальний стиль поведінки та реагування на життєві виклики.

Г. Мюррей зазначає, що профіль наповнює система психогенних потреб, серед яких виокремив наступні: досягнення, афіліації, влади, домінування, автономії, уникнення шкоди, захисту Я та інші. Оскільки поєднання потреб у кожної особистості є індивідуальним, через різні соціальні умови розвитку, формуються суб'єктивні реакції, тематичні патерни поведінки, сценарії, які характеризуються повторюваністю та стереотипністю. На основі цієї ідеї Г. Мюррей створює Тематичний аперцептивний тест (ТАТ), який стає добрим інструментом для виявлення домінуючих мотиваційних тенденцій [26; 29]. Через аналіз сюжетів, які генерує респондент, виявляються латентні потреби, конфлікти та способи взаємодії з середовищем.

Відповідно до положень теоретичної концепції Г. Мюррея, мотивація є динамічною системою, з ієрархічною та організованою структурою потреб, формується впродовж життя, через взаємодію індивіда з соціальним оточенням. Її значення полягає в поєднанні психодинамічного обґрунтування мотивації з емпіричним дослідженням особистості. Завдяки цьому концепція є доречною для аналізу професійної мотивації, особистісного розвитку та вирішення складних життєвих і професійних завдань.

В межах когнітивно-поведінкового підходу, важливе місце в дослідженні мотивації посідає теорія Г. Хекхаузена. Дослідник зацентрував увагу на аналізі

того, як і чому людина обирає певну діяльність, підтримує її та регулює власну поведінку у процесі досягнення мети[15].

У концепції мотивація досліджується як процес, а не стала риса особистості, як динамічна система, яка включає формування наміру, прийняття рішення, реалізацію дії та оцінку результату. Так, дослідник розмежовує мотиваційну фазу (вибір цілі) та вольову фазу (реалізація наміру), що стало важливим внеском у розвиток психології діяльності, вчинку.

Розвиваючи ідеї Д. МакКлелланда та Дж. Аткинсона –Г. Хекхаузен створює теорію мотивації досягнення. Де результат взаємодії двох протилежних тенденцій: прагнення до успіху та уникнення невдачі – у підсумку забезпечують досягнення [21-22]. Г. Хекхаузен наголошує, що індивіди з домінуванням мотивації до успіху зазвичай обирають завдання середнього рівня складності, виявляють наполегливість і здатність до саморегуляції. Натомість люди з переважанням мотивації уникнення невдачі схильні або уникати складних завдань, або обирати надто легкі, щоб мінімізувати ризик негативної оцінки.

Важливим елементом теорії Г. Хекхаузена є поняття каузальної атрибуції, способу пояснення причин успіху або невдачі [15]. Інтерпретація результатів діяльності впливає на подальшу мотивацію: приписування успіху власним зусиллям і здібностям підвищує мотивацію, натомість атрибуція невдачі – знижує активність і може спричиняти мотиваційні порушення.

Особливе місце у концепції Г. Хекхаузена посідає модель «Рубікон» (Rubikon-Modell der Handlungsphasen), яка описує етапи переходу від наміру до дії. Центальною ідеєю моделі є чітке розмежування мотиваційних і вольових процесів у структурі цілеспрямованої діяльності. Назва моделі походить від історичної метафори «перейти Рубікон», що символізує момент прийняття остаточного рішення, після якого повернення до стадію сумніву стає неможливим. На першому, додієвому етапі, відбувається мотиваційне зважування можливих цілей. Особистість аналізує власні потреби, бажання й інтереси, оцінює привабливість очікуваного результату та ймовірність його

досягнення, порівнює альтернативні варіанти дій. У цей період мислення є відкритим, гнучким і спрямованим на пошук оптимального вибору. Ключовим моментом моделі є перехід через «Рубікон» - акт прийняття рішення, унаслідок якого формується намір і відбувається зміна психологічного стану суб'єкта з мотиваційного на вольовий [15-16].

Після ухвалення рішення розпочинається преактивна, або фаза планування, намір конкретизується в систему цілей, формується стратегія дії. Особистість визначає послідовність кроків, необхідні ресурси, часові рамки та можливі перешкоди. На цьому етапі зростає роль самоконтролю й довільної регуляції поведінки. Далі настає активна, або виконавча, фаза, що характеризується безпосередньою реалізацією наміру. Увага суб'єкта зосереджується на виконанні дії. Завершальною є рефлексивна фаза, у межах якої відбувається оцінка отриманого результату, аналіз успіхів або невдач, а також формування атрибуцій щодо причин досягнення чи недосягнення мети [27]. Ця модель дозволяє пояснити, чому високий рівень мотивації не завжди призводить до реальних дій, і підкреслює роль самоконтролю та волі.

Теорія мотивації запропонована Г. Хекхаузенем інтегрує когнітивні, емоційні та вольові компоненти діяльності, розглядаючи мотивацію як багаторівневий процес, який розгортається у часі.

З гуманістичних позицій, теорію мотивації розробив та обґрунтував А. Маслоу, вінтакий процес розглядає як ієрархічно організовану систему потреб, яка спричинює поведінку та водночас особистісний розвиток людини.

Кожна група потреб актуалізується послідовно –спочатку базові, які забезпечують фізичне виживання організму, далі – вищі, орієнтовані на особистісне зростання та самореалізацію. А. Маслоу зауважує, що незадоволені нижчі потреби всіляко домінують у мотиваційній сфері й визначають поведінку, натомість їх задоволення відкриває можливість актуалізації вищих мотивів.

Загалом А. Маслоу визначає 5 рівнів потреб: 1) фізіологічні (їжа, сон, відпочинок); 2) в безпеці (відчуття стабільності, захищеності та

передбачуваності світу); 3) соціальні (приналежність, любов, прийняття та міжособистісні стосунки); 4) в повазі та самоповазі (визнання, досягнення, статус, позитивні оцінки з боку інших; 5) в самоактуалізації (прагнення реалізувати власний потенціал, здібності та внутрішні можливості [18]. Самоактуалізована особистість, за А. Маслоу, характеризується автономією, творчістю, реалістичним сприйманням дійсності, відповідальністю та здатністю до глибоких міжособистісних стосунків.

У подальших дослідженнях А. Маслоу розмежовує дефіцитарні потреби (D-needs) і потреби зростання (B-needs). Перші виникають унаслідок нестачі, або при порушенні рівноваги між потребами та умовами існування людини й спрямовані на її усунення. До групи таких потреб, А. Маслоу відніс фізіологічні потреби, потреби безпеки, належності та любові, а також потреби у повазі й визнанні. Якщо ця група потреб фрустрована, не виникатимуть потреби зростання. Дефіцитарні потреби орієнтовані на усунення напруги, відновлення балансу та гомеостазу [19-20].

Потреби зростання, пов'язані з прагненням особистості до розвитку, самореалізації та повного розкриття власного потенціалу, не зникають після задоволення, а навпаки – посилюють прагнення до розвитку та самореалізації. Сюди належить потреба в самоактуалізації, а також метапотреби (істина, добро, краса, справедливість, цілісність, автономія та творчість). Актуалізація цих потреб не зменшує їхньої мотиваційної сили, а навпаки, посилює її: що більше людина реалізує свій потенціал, то сильнішою стає її внутрішня потреба у подальшому зростанні.

Потреби зростання активізуються за умови відносного задоволення базових дефіцитарних потреб і виступають рушійною силою особистісного розвитку. Вони орієнтують поведінку на пошук смислу, автентичності та реалізацію внутрішніх цінностей. А. Маслоу зауважував, що незадоволення потреб зростання може призводити до відчуття внутрішньої порожнечі, екзистенційного вакууму та втрати сенсу [20].

Потреби зростання притаманні зрілій, ментально здоровій особистості, яка не лише адаптується до умов соціального оточення, а вибудовує творче буття, в якому присутня самореалізація.

У контексті професійної підготовки, теорія А. Маслоу, дає змогу аналізувати мотивацію навчання й професійного становлення як процес поступового переходу від задоволення базових потреб до усвідомленої реалізації власного покликання та цінностей.

1.2 Мотиваційна структура особистості

Мотиваційна структура особистості трактується в психології як складна, багаторівнева система внутрішніх спонукань. Єдиною, узагальненою моделі цього утворення в науковій царині немає. Це збірний конструкт, який об'єднує дослідницькі пошуки багатьох вчених. Мотиваційна структура особистості визначає вибір, спрямованість, інтенсивність і стійкість активності людини. Така система не є сталою, вона формується впродовж онтогенезу під впливом біологічних (вроджені інстинкти, потреби), соціальних (вимоги та правила функціонування соціального докiлля) і особистісних (досвід, рефлексія) чинників. Стрижнем її творення є особистісні норми, цінності та сенси.

Базовою складовою мотиваційної сфери є потреби, як первинні спонуки активності, функція яких полягає у творенні напруги між «є і хочу». Вони не завжди є свідомими, сигналізують про свою присутність як внутрішній психічний стан нестачі, який виникає внаслідок об'єктивного чи суб'єктивного відчуття нужди. Потреби спонукають організм до відновлення відчуття.

Поняття потреби як внутрішнього стану, що спонукає до активності, розвивали різні теоретичні школи. Класичне визначення та ієрархічну структуру представив А. Маслоу [19], потреби як частину психогенних мотивів – Г. Мюррей [23], В. А. Роменець розглядає потреби в контексті вчинку [6].

У психологічному трактуванні потреби це не лише фізіологічний дискомфорт, оскільки відображають взаємозв'язок між внутрішнім станом людини та умовами її існування. Потреби виконують такі функції: сигнальну (повідомляють про порушення рівноваги взаємозв'язку між індивідом та середовищем); спонукальну (активізують пошук способів задоволення). Також слід зауважити, що вони є динамічними – їх інтенсивність змінюється залежно від ситуації, досвіду та рівня розвитку особистості [28].

На основі потреб формуються мотиви. Усвідомлення – основний процес, який забезпечує таку трансформацію. Потреби набувають предметного змісту та включаються в систему цінностей і цілей особистості. Важливою умовою переходу потреби в мотив є набуття нею особистісного, суб'єктивного значення. Окрім напруги, яка провокується нестачею чогось, з'являється розуміння «для чого», «наскільки потрібне тут і зараз», тим самим породжуючи спонукання до дії. Опредмечення потреби, завжди відбувається у контексті конкретної життєвої ситуації, яка актуалізує можливість або необхідність її реалізації. Без неї навіть усвідомлена потреба може залишатися латентною й не перетворюватись на мотив.

На основі вище викладеного, можемо визначити такі якісні характеристики мотиву: 1) є усвідомленою потребою; 2) має предметний зміст; 3) включений в систему цінностей і цілей; 4) актуалізується в конкретній ситуації діяльності. Основна функція мотиву – спонукання до дії та її спрямування.

Важливим елементом мотиваційної сфери особистості є цілі. Вони відображають уявлення людини про бажаний результат діяльності та виконують функцію свідомої регуляції поведінки. Вони формуються на основі актуальних потреб і мотивів, мають чіткий когнітивно опрацьований образ окреслений-. Якщо потреби й мотиви є джерелами активності, то цілі задають їй конкретний напрям, структурують та організовують діяльність у часі. Цілі також визначають способи реалізації бажаного та задуманого.

Ціль постає як образ майбутнього результату, який усвідомлюється особистістю та приймається нею як значущий. Саме усвідомлення та прийняття цілі надає активності цілеспрямованості. Напруга, яку генерують потреби, перетворюється в організовану поведінку, ціль виступає містком між мотивом і дією [17].

Цілі виконують певні функції: інтегративну (поєднуючи емоційно-мотиваційні та когнітивно-регулятивні процеси); регулятивну та контролюючу функції (у процесі діяльності особистість постійно валідує проміжні результати з поставленою метою, коригує власні дії, обирає адекватні засоби досягнення та оцінює ефективність власної поведінки). Ціль водночас є внутрішнім критерієм ефективності діяльності та слугує основою для самоконтролю й саморегуляції.

Цілі перебувають в ієрархічній організації. Особистість одночасно може мати короткострокові, ситуативні цілі та довгострокові цілі. Останні тісно пов'язані з ціннісними орієнтаціями та життєвими смислами та визначають загальну спрямованість особистості.

Цілі спрямовують активність та надають їй суб'єктивного значення, сприяючи переживанню особистістю власної компетентності, відповідальності та автономії. Здатність до формування реалістичних, внутрішньо прийнятих цілей є показником психологічної зрілості особистості. На цьому особливо наголошує Г. Хекхаузен – ефективними є конкретні, реалістичні та суб'єктивно значущі цілі. Надто абстрактні або зовнішньо нав'язані цілі не забезпечують достатнього мотиваційного потенціалу й не підтримують вольову регуляцію поведінки [15].

Цілі в структурі мотиваційної сфери виступають як усвідомлений регулятор, який забезпечує цілеспрямованість, організованість і смислову насиченість поведінки. Вони також опосередковують взаємодію між потребами, мотивами та конкретними діями особистості.

Попередньо ми вже згадували модель Рубікон Г. Хекхаузена, тут ціль відіграє вирішальну роль, оскільки її поява знаменує перехід від мотиваційної

фази до вольової [16]. Поки людина перебуває на мотиваційному етапі, вона зважає альтернативи, оцінює бажаність і досяжність різних можливих результатів. Прийняття цілі символічно означає перехід Рубікону – після цього увага вже не спрямована на сумніви, а на реалізацію наміру. Активуються вольові механізми: планування, контроль, захист наміру. Ціль не лише спрямовує активність, а й підтримує її стійкість в часі навіть за умов труднощів.

Оскільки мотивація є глибинними, індивідуальним утворенням, то вона пов'язана із цінностями та життєвими смислами особистості. Завдяки цьому поведінка набуває ознак цілісності та стійкості. Так формується ціннісно-смысловий рівень мотиваційної сфери, на якому визначається суб'єктивна значущість мотивів і цілей, а також їх місце в ієрархічній структурі мотивації особистості.

Цінності вказують на те, що є важливим, бажаним і значущим у житті людини. Вони виконують функцію внутрішніх орієнтирів, відповідно до яких особистість спрямовує свої зусилля. Саме через систему цінностей відбувається відбір тих мотивів, які набувають провідного значення.

Життєві смисли становлять рефлексивний вимір мотивації. Вони пов'язані з усвідомленням власного життєвого шляху, призначенням і сенсом існування. Як зазначає В. Франкл: «Прагнення людини до смислу є первинною мотивацією її життя, а не «вторинною раціоналізацією» інстинктивних потягів» [14, с. 121]. Смисли надають діяльності внутрішньої логіки та відповіді на питання «навіщо це робити». У цьому контексті мотиви й цілі набувають не лише функціонального, а й екзистенційного значення. Важливою функцією ціннісно-смыслового рівня мотивації є інтеграція цілей у цілісну життєву перспективу. Короткострокові та ситуативні цілі співвідносяться з довгостроковими життєвими планами, що дозволяє особистості зберігати відчуття послідовності.

До структури мотиваційної сфери особистості належать також установки, інтереси, прагнення та ідеали, які виконують важливу регулятивну функцію у виборі діяльності. Саме вони забезпечують зв'язок між внутрішніми

спонуканнями особистості та конкретними формами поведінки в різних життєвих і професійних ситуаціях.

Установки відображають готовність особистості сприймати, оцінювати й діяти певним чином щодо об'єктів, явищ або соціальних ситуацій. Г. Олпорт дає таке визначення: «Установка – це психічний і нейронний стан готовності, сформований у процесі досвіду, який має орієнтувальний або динамічний вплив на реакції індивіда щодо всіх об'єктів і ситуацій, з якими він пов'язаний» [10]. Установки можуть бути усвідомленими, або ні. Вони забезпечують швидку орієнтацію в ситуації та значно заощаджують психічні зусилля при прийнятті рішень. У мотиваційній сфері установки виконують функцію фільтра, через який оцінюється привабливість різних видів діяльності.

Інтерес – це завжди вибіркова спрямованість особистості на об'єкти, сфери знань чи види діяльності, яка супроводжується емоційно позитивним переживанням. Він є джерелом пізнавальної та професійної активності, стимулює тривалу залученість без зовнішнього примусу. Інтерес часто слугує основою для формування професійних намірів і життєвих планів. Досліджуючи психічні властивості цього явища, Е. Клапаред зазначає: «Інтерес є рушієм усієї психічної діяльності. Він є вираженням потреби та становить фундаментальну умову будь-якого вчинку» [11].

Прагнення відображають динамічний аспект мотивації. Вони проявляються у спрямованості особистості та поєднують у собі емоційний (бажання) та вольовий компоненти, спонукаючи людину до подолання труднощів і збереження наполегливості у досягненні поставлених цілей [25]. Прагнення можуть мати як короткочасний, так і довготривалий характер, інтегруючись у загальну життєву перспективу особистості.

Ідеали є вищими регуляторами мотиваційної сфери [14]. Вони відображають уявлення особистості про бажаний образ себе, інших людей або способів життя, ґрунтуються на системі цінностей і життєвих смислів та виконують нормативну і спрямовуючу функцію. Хоча ідеали можуть мати

абстрактний характер, саме вони забезпечують довготривалу мотивацію та орієнтацію на самовдосконалення.

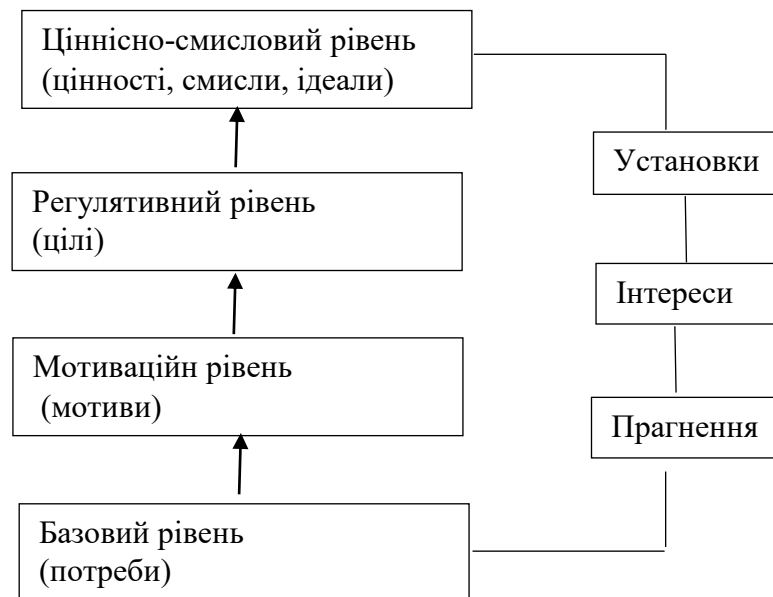

Рис. 1.1. Багаторівнева мотиваційна структура особистості.

Підсумуємо, мотиваційна структура особистості постає як ієрархічно організована система (див. рис. 1.1), у якій базові потреби слугують джерелом активності, мотиви забезпечують її предметність і спрямованість, цілі – свідому регуляцію та організацію діяльності. При цьому цінності, смисли й ідеали інтегрують мотивацію в цілісну життєву перспективу. Установки, інтереси та прагнення виконують функцію динамічних регуляторів, забезпечуючи зв'язок між внутрішніми спонуканнями та вимогами соціального довкілля.

Висновки до розділу 1.

Мотиваційна структура особистості – це складна, багаторівнева й динамічна система внутрішніх спонукань, що формується впродовж онтогенезу під впливом біологічних, соціальних та особистісних чинників. Її ядром є взаємопов'язаний комплекс потреб, мотивів і цілей, який забезпечує появу, спрямованість і регуляцію діяльності людини. Потреби виступають первинним

джерелом психічної напруги, мотиви надають цій напрузі предметного та особистісного змісту, а цілі забезпечують свідому організацію поведінки та перехід від мотиваційної до вольової регуляції.

Особливе значення у структурі мотивації має ціннісно-смысловий рівень, оскільки саме він інтегрує окремі мотиви й цілі в цілісну життєву перспективу особистості, надаючи діяльності внутрішньої логіки, стійкості та екзистенційного сенсу. Цінності, життєві смисли та ідеали виконують функцію вищих регуляторів мотиваційної сфери, визначаючи ієрархію спонукань і спрямованість особистісного розвитку.

Установки, інтереси та прагнення, пронизуючи всі рівні мотиваційної структури, забезпечують зв'язок між внутрішніми спонуканнями й конкретними формами поведінки, сприяючи вибірковості активності, наполегливості у досягненні цілей та саморегуляції. Таким чином, мотиваційна структура особистості є не механічною сукупністю окремих компонентів, а цілісною системою, у межах якої відбувається узгодження потреб, свідомих цілей і ціннісно-смыслових орієнтацій, що забезпечує психологічну зрілість, автономність і стійкість особистісної поведінки.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО СФЕРИ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

2.1 Чинники та передумови формування навчально-професійної мотивації студентів

Час професійного становлення охоплює юнацький та ранній дорослий віки. Це оптимальні періоду вибору професії, адаптації до умов праці та набуття фаховості. Для більш системного розуміння психічних процесів, які супроводжують всі етапи професійного вибору до професійного становлення варто зауважити на психологічних особливостях цих вікових періодів.

Юнацький та ранній дорослий вік є ключовими етапами психічного розвитку особистості. Саме в цей період відбувається інтенсивне формування ідентичності, системи цінностей, життєвих цілей і професійного самовизначення. Ці вікові етапи характеризуються поєднанням високого потенціалу розвитку з внутрішньою нестабільністю. Така обставина зумовлює

перспективи для особистісного зростання та водночас супроводжується підвищеною вразливістю до кризових переживань.

Юнацький вік (приблизно 16–21 рік) насамперед пов'язаний із формуванням Его-ідентичності. Про це детально описав в концепції психосоціального розвитку Е. Еріксона. Центральним завданням цього періоду є інтеграція уявлень про себе, власні здібності, цінності та соціальні ролі у відносно цілісне відчуття Я. Успішне розв'язання цієї задачі сприяє становленню відчуття внутрішньої цілісності та життєвої спрямованості. Якщо ж з'являють труднощі, то вони можуть проявлятися у вигляді дифузної ідентичності, нестабільної самооцінки, суперечливих цілей і залежності від зовнішніх оцінок [12-13].

При аналізі особливостей цього вікового періоду слід враховувати особливості психічного розвитку. На когнітивному рівні спостерігається розвиток формально-логічного та абстрактного мислення, здатності до гіпотетико-дедуктивних міркувань, рефлексії та критичного аналізу. Це створює умови для формування світогляду, осмислення моральних і екзистенційних питань. Останні є доброю базою для побудови довгострокових життєвих планів. А відтак, період є сензитивним щодо обміркування майбутньої професійної самореалізації. Водночас зростання рефлексивності часто супроводжується внутрішніми сумнівами, підвищеною самокритичністю та емоційною лабільністю.

Емоційна сфера – вирізняється інтенсивністю переживань, чутливістю до міжособистісних стосунків і значущості прийняття з боку ровесників. Поступово зростає здатність до усвідомленої регуляції емоцій. Проте у кризові моменти можливі різкі коливання настрою, імпульсивні реакції та конфлікти між прагненням до автономії й потребою у підтримці. Важливою психологічною особливістю цього віку є розвиток здатності до інтимно-особистісного спілкування, емпатії та формування близьких стосунків. В цьому контексті неабияку роль відіграють обставини перебування особистості в

соціальної ієрархії. Тобто, наявність соціальних ролей, статусів, їх перспективність та важливість.

Ранній дорослий вік (приблизно 22–35 років) пов'язаний із переходом від пошуку ідентичності до її реалізації у професійній, сімейній та соціальній сферах. Як зазначає Е. Еріксоном, центральним психосоціальним завданням цього періоду є встановлення інтимності без втрати автономії[13]. Особистість прагне до стабільних близьких стосунків, партнерства та взаємної відповідальності. Успішне розв'язання цього завдання сприяє формуванню почуття психологічної близькості та зрілої любові. Водночас, процес вибудови стосунків із партнером потребує впевненості у собі, здорової самооцінки та самостійності. Один із чинників, який цьому максимально сприятиме – це успішна та перспективна професійна самореалізація, яка є доброю мотивуючою обставиною у напрямку професіоналізації. Це особлива важлива обставина, бо труднощі цього вікового періоду можуть призводити до ізоляції або поверхневих взаємин.

У когнітивному плані ранній дорослий вік характеризується переходом від теоретичного до практично орієнтованого мислення. Знання й уміння інтегруються з життєвим досвідом, транслуються у професійну діяльність, зростає здатність до прийняття відповідальних рішень, прогнозування наслідків власних дій та довготривалого планування. Мислення стає більш гнучким, контекстуальним і прагматичним.

Емоційно-вольова сфера у ранній дорослості зазвичай стабілізується: підвищується рівень самоконтролю, відповідальності та стресостійкості. Проте, обставини з професійним вибором, кар'єрними труднощами, створенням сім'ї або розбіжністю між ідеалами юності та реальністю дорослого життя – можуть провокувати появу криз.

Таким чином, юнацький і ранній дорослий вік є взаємопов'язаними етапами становлення особистості, в межах яких відбувається перехід від пошуку себе до реалізації власного життєвого проекту. Їх психологічні особливості визначають подальший напрям особистісного та професійного

розвитку особистість формує підґрунтя для зрілої ідентичності, стабільних міжособистісних стосунків і усвідомленого життєвого вибору.

У вікові періоди юнацтва та раннього дорослого віку, особи часто перебувають у ролі студентів здобуваючи майбутній професійний фах. Успішність та результативність їхнього навчання визначається великою мірою присутністю мотивації.

Навчально-професійна мотивація студентів є складним психолого-педагогічним утворенням[5]. Як теоретичний та емпіричний конструкт вона постає у взаємозв'язку внутрішніх і зовнішніх спонукань, які зумовлюють вибір професії, ставлення до навчальної діяльності та спрямованість на майбутню професійну самореалізацію.

Мотивація як внутрішньо-особистісний конструкт формується на перетині навчальних та професійних прагнень, бажань, спонукань. Водночас є важливим чинником: академічної успішності (параметр, який є об'єктивно присутній та може спостерігатись у статистичних даних, показниках), професійного становлення (якісна характеристика життєвих планів та перспектив) та психологічної адаптації до умов вищої освіти (показник психологічного благополуччя, задоволення від самореалізації і т. ін.).

У структурі навчально-професійної мотивації провідну роль відіграють пізнавальні мотиви, пов'язані з інтересом до змісту навчальних дисциплін, прагненням до набуття знань і розвитку професійних компетентностей, а також здатність до саморефлексії та розуміння ціннісно-сміслового змісту затрачених сил і ресурсів. Ці мотиви забезпечують внутрішню залученість студента до навчання, сприяють глибокому опрацюванню матеріалу та формуванню професійного мислення.

Важливими є також професійні мотиви, які відображають уявлення студента про майбутню діяльність, тут слід зацентувати увагу на протяжності формування таких спонук. Так як образ «себе-фахівця» зазнає трансформацій впродовж всього періоду навчання. Також в актуальній оптиці дослідження слід мати бажання студента, щодо майбутньої реалізації себе в обраній

професії, диференціювати мотиви досягнення за змістовим наповненням: матеріальне збагачення, професійна майстерність, соціального визнання.

Спробуємо згрупувати мотиви, які визначають передумови вступу особистості до вищого навчального закладу та здобуття нею фахових професійних компетентностей. Здійснюючи цю процедуру опиратимемось на принцип системності, з метою врахування взаємовпливу та взаємообумовлення чинників.

Оскільки перебування людини в соціумі є базовою передумовою формування її особистості, то природно, перша і головна група мотивів – це соціальні [3; 4; 5]. Вони пов'язані з очікуваннями значущих інших, прагненням до соціального схвалення, статусу та інтеграції в професійну спільноту. Соціальне оточення задає межі і вимоги щодо процесу в навчально-професійній сфері. Через освітні інститути здійснюється нормування освітнього процесу: оцінки (визначають результат освітньої взаємодії, об'єктивують зусилля), стипендія (соціальне визнання та винагорода, мотивація та заохочення), формальні критерії успішності (соціальне схвалення, статусність та ін.). Соціальні мотиви в собі поєднують зовнішні стимули (можуть підтримувати навчальну активність) та внутрішні спонуки. Відсутність одного з компонентів може демотивувати, або формалізувати освіту, позбавляючи її ознак суб'єкта.

Наступна група спонук – це ціннісно-сміслові мотиви. Вони забезпечують усвідомлення особистісної значущості обраної професії, її відповідності власним цінностям і життєвим цілям [6; 16; 14]. В подальшому вони сприяють формуванню стійкої внутрішньої мотивації та готовності до подолання труднощів навчального процесу, в реалізації професійної діяльності. Саме в період студентства відбувається інтеграція навчальних цілей у ширшу життєву перспективу, що зумовлює перехід від ситуативних мотивів до довготривалих професійних прагнень.

Навчально-професійна мотивація має динамічний характер і змінюється залежно від системи чинників. До останньої належать: етап навчання, особистісний досвід, успіхи і невдачі, умови освітнього середовища. Її розвиток

пов'язаний із формуванням автономії, відповідальності за власний професійний вибір та здатності до саморегуляції навчальної діяльності.

2.2 Теоретико-методологічна модель дослідження особливостей функціонування мотиваційно сфери студентів-психологів та її вплив на вирішення професійних ситуаційних завдань

Для успішного виконання професійних завдань психологом, має бути у нього окрім мотивації, достатньо сформовані особистісні якості. Останні сприятимуть практичній реалізації здобутих знань, умінь, норм, цінностей під час навчання у ЗВО. Відповідно навчання у закладах відбувається до системи стандартів, які визначило Міністерство освіти і науки щодо фахівців-психологів [1].

Професійно важливі особистісні якості психолога становлять інтегральну систему індивідуально-психологічних характеристик, які забезпечують ефективність професійної діяльності, здатність до встановлення довірливих взаємин із клієнтом та надання психологічної допомоги. Їх формування відбувається у процесі професійної підготовки та практичної діяльності і є невід'ємною складовою професійної компетентності майбутнього фахівця [8].

Однією з базових якостей психолога є емпатія – здатність розуміти емоційний стан іншої людини, співпереживати їй і адекватно реагувати на її переживання[7]. Вона забезпечує глибоке проникнення у внутрішній світ клієнта та створює основу для встановлення психологічного контакту. У науковій літературі емпатія розглядається як складне багатовимірне утворення, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, які забезпечують розуміння внутрішнього світу іншої людини, співпереживання її станам і адекватне реагування на них.

Когнітивний компонент емпатії пов'язаний зі здатністю інтелектуально зрозуміти переживання іншої людини, «побачити ситуацію її очима», інтерпретувати її думки, наміри та емоційні стани. Емоційний компонент

емпатії проявляється у здатності співпереживати, відгукуватися на емоційні стани іншого, відчувати їх на рівні власного емоційного досвіду. Саме він забезпечує глибину контакту та створює атмосферу прийняття і підтримки. Поведінковий компонент емпатії включає зовнішні прояви розуміння – вербальні та невербальні реакції, такі як підтримуючі висловлювання, активне слухання, уточнюючі запитання, відповідні міміка та жести.

У професійній діяльності психолога емпатія виконує кілька важливих функцій. По-перше, вона сприяє встановленню психологічного контакту і формуванню терапевтичного альянсу, який є одним із головних чинників ефективності психологічної допомоги. По-друге, емпатія забезпечує глибше розуміння проблем клієнта, його переживань, внутрішніх конфліктів і життєвих обставин. По-третє, вона дозволяє клієнту відчувати себе почутим і прийнятим, що знижує рівень тривожності та сприяє відкритості у взаємодії. Крім того, емпатія виконує регулятивну функцію, допомагаючи психологу коригувати власну поведінку відповідно до стану клієнта.

Важливою також є рефлексивність – здатність до самоаналізу, усвідомлення власних думок, емоцій і дій, а також їхнього впливу на процес взаємодії з клієнтом. Розвинена рефлексія дозволяє психологу контролювати власні реакції, уникати професійних помилок і постійно вдосконалювати свою діяльність [9].

Рефлексивність забезпечує здатності до самоаналізу, самопостереження, осмислення власних психічних процесів, станів і дій, а також їхнього впливу на інших людей. У структурі рефлексивності виділяють кілька взаємопов'язаних компонентів. Когнітивний компонент пов'язаний зі здатністю аналізувати власні думки, установки, інтерпретації ситуацій та професійні рішення. Емоційний компонент проявляється в усвідомленні власних переживань, їхніх причин та впливу на поведінку. Поведінковий компонент відображає здатність змінювати власні дії на основі здійсненого аналізу, тобто переводити рефлексію у практичну саморегуляцію. Також важливим є ціннісно-смісловий аспект

рефлексивності, що пов'язаний із осмисленням професійних цілей, етичних принципів та особистісного значення діяльності.

У професійній діяльності психолога рефлексивність виконує низку важливих функцій. По-перше, вона забезпечує усвідомлення власних реакцій у процесі взаємодії з клієнтом, що дозволяє уникати перенесення особистих проблем і упереджень у професійну діяльність. По-друге, сприяє підвищенню якості діагностики та інтерпретації психологічних явищ, оскільки психолог здатний критично оцінювати власні висновки. По-третє, рефлексивність виступає механізмом професійного розвитку, адже через аналіз власного досвіду відбувається накопичення знань і вдосконалення практичних навичок. Вона також відіграє важливу роль у процесі супервізії, де психолог аналізує свою діяльність під керівництвом більш досвідченого фахівця.

Важливою є роль рефлексивності у формуванні професійної ідентичності майбутнього психолога. Завдяки рефлексії студент осмислює власні мотиви вибору професії, оцінює свої можливості, сильні та слабкі сторони, формує професійні цінності та позицію. Це сприяє переходу від формального засвоєння знань до їх особистісного прийняття і інтеграції у власний досвід.

Не менш значущою є комунікативна компетентність, яка включає вміння слухати, ставити запитання, підтримувати діалог і будувати довірливі стосунки. Вона тісно пов'язана з такими якостями, як відкритість, доброзичливість, толерантність і повага до іншої людини незалежно від її переконань чи поведінки. Психолог повинен також володіти емоційною стабільністю, що дозволяє зберігати рівновагу у складних або напружених ситуаціях, не піддаватися надмірному емоційному впливу клієнта та діяти професійно в умовах стресу.

Важливим компонентом професійної придатності є відповідальність і етичність. Психолог має дотримуватися професійних норм і стандартів, забезпечувати конфіденційність, діяти в інтересах клієнта та усвідомлювати наслідки своїх професійних рішень. До цього додається здатність до саморегуляції – вміння керувати власними емоціями, поведінкою та

психічними станами, що є необхідним для ефективної роботи та профілактики професійного вигорання.

Суттєве значення має мотиваційно-ціннісна сфера психолога, зокрема гуманістична спрямованість, орієнтація на допомогу іншим, прагнення до саморозвитку та професійного вдосконалення [2]. Саме ці якості визначають глибину включеності фахівця у професію та його готовність до тривалої і відповідальної роботи з людьми.

Професійно важливі особистісні якості психолога включають емпатію, рефлексивність, комунікативність, емоційну стабільність, відповідальність, етичність, саморегуляцію, аналітичне мислення та гуманістичну спрямованість. Їх комплексний розвиток забезпечує формування професійної ідентичності майбутнього психолога та ефективність його професійної діяльності.

Зважаючи на тематику даного бакалаврського дослідження, яке акцентує увагу на взаємозв'язку мотивації та подальшій успішності виконання професійних завдань психологами, спробуємо спрогнозувати кореляцію виокремлених чинників. Відповідно до мети та завдань дослідження, нами створена теоретико-методологічна модель дослідження, в якій виокремлено параметри та діагностичні критерії виявлення взаємозв'язків та взаємопричинення між даними (див рис. 2.1). Саме якість розвитку особистісних професійних характеристик є показниками та параметрами успішного вирішення професійних завдань фахівцями.

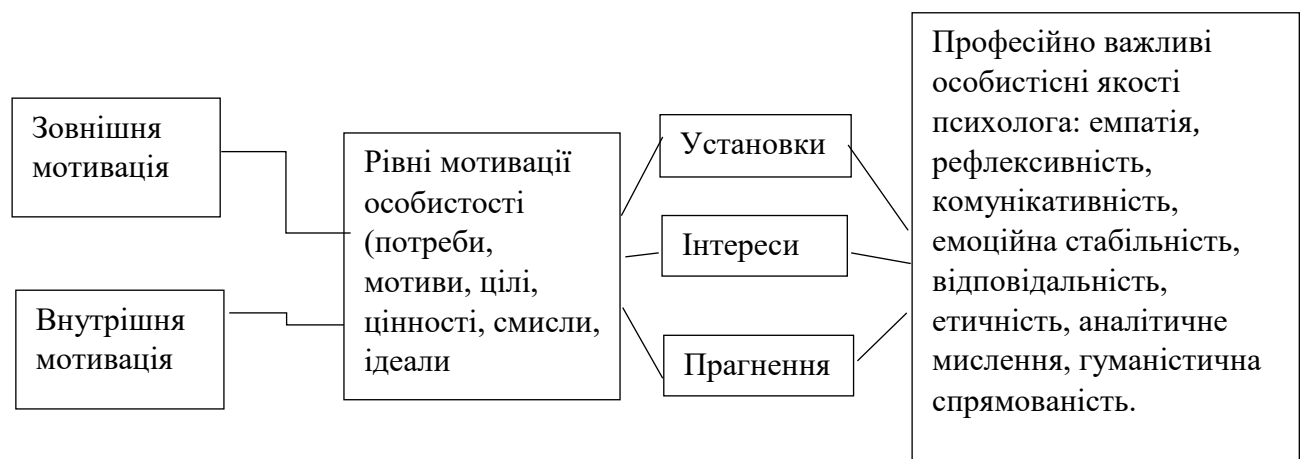

Рис. 2.1. Теоретико-методологічна модель дослідження особливостей функціонування мотиваційно сфери студентів-психологів та її вплив на вирішення професійних ситуаційних завдань

Висновки до розділу 2.

Професійна мотивація студентів-психологів формується в умовах складної взаємодії вікових, особистісних та соціально-педагогічних чинників. Юнацький і ранній дорослий вік виступають сензитивними періодами для становлення професійної ідентичності, ціннісно-сислової сфери та системи мотиваційних орієнтацій. Саме в цей час відбувається інтеграція уявлень про себе як майбутнього фахівця, формуються життєві цілі та закладається основа професійної самореалізації.

Професійна мотивація має багатовимірну структуру і включає пізнавальні, професійні, соціальні та ціннісно-сислові компоненти. Провідну роль у її розвитку відіграють внутрішні мотиви, пов'язані з інтересом до професії, прагненням до саморозвитку та усвідомленням значущості майбутньої діяльності. Водночас зовнішні соціальні чинники (очікування оточення, вимоги освітнього середовища, система оцінювання) виступають як додаткові регулятори навчальної активності, посилюючи або, за певних умов, знижуючи мотиваційну залученість студентів.

Мотиваційна сфера студентів є динамічною і змінюється під впливом індивідуального досвіду, етапу навчання, успішності діяльності та умов освітнього середовища. Важливим результатом цього процесу є перехід від ситуативних, зовнішньо зумовлених мотивів до стійкої внутрішньої мотивації, яка забезпечує автономність, відповідальність та спрямованість на професійне зростання.

Ефективність професійної діяльності майбутнього психолога визначається не лише рівнем сформованості мотивації, але й розвитком

професійно важливих особистісних якостей. Серед них ключове місце посідають емпатія та рефлексивність як базові механізми розуміння іншої людини та усвідомлення власної професійної діяльності. Вони доповнюються комунікативною компетентністю, емоційною стабільністю, відповідальністю, етичністю, саморегуляцією та гуманістичною спрямованістю, що у сукупності забезпечує професійну зрілість і готовність до практичної діяльності.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО СФЕРИ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВИРІШЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ

3.1 Дизайн експериментального дослідження

Дослідження проводилося з дотриманням етичних принципів, зокрема: добровільної участі; збереження анонімності відповідей; конфіденційність отриманих даних; використання результатів виключно в наукових цілях.

Емпіричне дослідження було спрямоване на вивчення взаємозв'язку між мотивацією студентів-психологів бакалаврів та якістю вирішення ними професійних ситуаційних завдань. У дослідженні взяли участь 43 студенти спеціальності «Психологія» (3-4 року навчання). Вибірка формувалася за принципом доступності. Дослідження проводилося в умовах навчального процесу та передбачало тестування за психодіагностичними методиками.

Для досягнення поставленої мети було використано: методику мотивації професійної діяльності (методика К. Замфір у модифікації А. Реана), методику «Рівень розвитку рефлексивності» А. Карпова, методику діагностики рівня емпатії В. В. Бойка, а також методи математичної статистики.

Методика «Рівень розвитку рефлексивності» А. Карпова часто використовується у дослідженнях професійного становлення, зокрема підготовки майбутніх психологів, оскільки рефлексивність забезпечує здатність до усвідомлення власних дій, аналізу професійних ситуацій і прогнозування наслідків діяльності.

При цьому рефлексивність розглядається як інтегральної характеристики особистості, що включає здатність до самоаналізу, самостереження та осмислення власного досвіду. Методика складається з 27 тверджень, які описують різні аспекти рефлексивної діяльності. Респонденту пропонується оцінити ступінь своєї згоди з кожним твердженням за шкалою (від «повністю не згоден» до «повністю згоден»).

Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку сумарного балу з урахуванням прямих і зворотних тверджень. Отриманий показник відображає загальний рівень розвитку рефлексивності. Інтерпретація результатів передбачає виділення трьох рівнів рефлексивності: низького, середнього та високого. Низький рівень свідчить про недостатню здатність до самоаналізу, імпульсивність у прийнятті рішень та труднощі у прогнозуванні наслідків власної діяльності. Середній рівень характеризується вибірковою рефлексією, коли особистість здатна аналізувати свої дії у стандартних ситуаціях. Високий рівень відображає сформовану здатність до глибокого саморозуміння, системного аналізу діяльності, усвідомлення причин і наслідків власних дій та ефективного саморегулювання.

Для діагностування мотиваційної сфери було використано методику «Мотивація професійної діяльності» К. Замфір у модифікації А. Реана. Вона базується на концепції співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації

діяльності та дозволяє визначити домінуючі мотиви професійної діяльності респондентів.

Методика спрямована на діагностику трьох основних типів мотивації: внутрішньої мотивації, зовнішньої позитивної мотивації та зовнішньої негативної мотивації. Внутрішня мотивація відображає інтерес до змісту діяльності, задоволення від процесу навчання, прагнення до самореалізації та професійного розвитку. Зовнішня позитивна мотивація пов'язана з орієнтацією на соціальні та матеріальні винагороди, такі як престиж професії, визнання, кар'єрне зростання, заробітна плата. Зовнішня негативна мотивація зумовлена уникненням покарань, критики, осуду або інших негативних наслідків.

Опитувальник складається з переліку мотивів професійної діяльності, які респондент оцінює за п'ятибальною шкалою залежно від ступеня їх значущості для себе (від «зовсім не важливо» до «дуже важливо»). Інструкція передбачає, що досліджуваний має оцінити кожен мотив, виходячи зі свого реального ставлення до професійної діяльності.

Обробка результатів полягає у групуванні тверджень відповідно до трьох типів мотивації. Для кожної шкали обчислюється середнє значення балів. Після цього визначається структура мотивації та її домінуючий тип. Найбільш сприятливою для професійної діяльності вважається ситуація, коли внутрішня мотивація переважає або є вищою за зовнішню позитивну, а зовнішня негативна мотивація має найнижчі показники.

Інтерпретація результатів здійснюється за принципом порівняння вираженості трьох типів мотивації. Якщо домінує внутрішня мотивація, це свідчить про усвідомлений вибір професії, інтерес до діяльності та високий рівень професійної спрямованості. Переважання зовнішньої позитивної мотивації вказує на орієнтацію на зовнішні стимули (престиж, матеріальні вигоди), тоді як домінування зовнішньої негативної мотивації може свідчити про формальний характер професійної діяльності, емоційне напруження або низьку задоволеність професією.

Методика діагностики рівня емпатії В. В. Бойка складається з 36 тверджень, на які респондент відповідає «так» або «ні» залежно від того, наскільки вони відповідають його звичній поведінці. Твердження згруповані у шість шкал, кожна з яких відображає окремий канал або аспект емпатії: раціональний (здатність логічно розуміти стан іншого); емоційний (здатність емоційно співпереживати); інтуїтивний (несвідома чутливість до станів інших людей); установки, які сприяють емпатії (готовність до співпереживання); проникаюча здатність (глибина розуміння внутрішнього світу іншого); ідентифікація в емпатії (здатність поставити себе на місце іншого).

Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку кількості балів за кожною шкалою відповідно до ключа. Визначається загальний рівень емпатії як сума балів за всіма шкалами. Отримані результати дозволяють оцінити як загальний рівень емпатії, так і структуру емпатійних здібностей особистості.

Інтерпретація результатів передбачає виділення рівнів емпатії: низького, середнього та високого. Низький рівень свідчить про труднощі у розумінні емоцій інших людей, недостатню чутливість до їхніх переживань та можливі проблеми у міжособистісній взаємодії. Середній рівень вказує на достатню здатність до емпатії у типових ситуаціях спілкування. Високий рівень емпатії характеризується глибоким розумінням емоційного стану інших, вираженою здатністю до співпереживання та ефективною міжособистісною взаємодією.

Процедура дослідження передбачала кілька послідовних етапів. На підготовчому етапі було здійснено формування бланків для діагностичних процедур.

Діагностичний етап включав виконання студентами запропонованих тестових завдань. Обробка емпіричних даних здійснювалася з використанням методів математичної статистики, зокрема описової статистики, кореляційного аналізу, а також порівняльного аналізу. Це дозволило виявити загальні тенденції, взаємозв'язки між показниками та рівні сформованості досліджуваного феномена.

3.2 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів

Провівши психодіагностичне обстеження за методикою «Мотивація професійної діяльності» К. Замфір у модифікації А. Реана, ми отримали результати, які представлені на рисунку 3.1.

Середнє значення за показником внутрішньої мотивації становить 3,9, що є найвищим показником серед трьох типів мотивації. Це свідчить про те, що для більшості респондентів провідними є внутрішні спонукання до професійної діяльності, зокрема інтерес до змісту професії психолога, прагнення до саморозвитку, самореалізації та отримання задоволення від майбутньої професійної діяльності. Такий результат є позитивним показником сформованості професійної спрямованості та усвідомленого вибору професії.

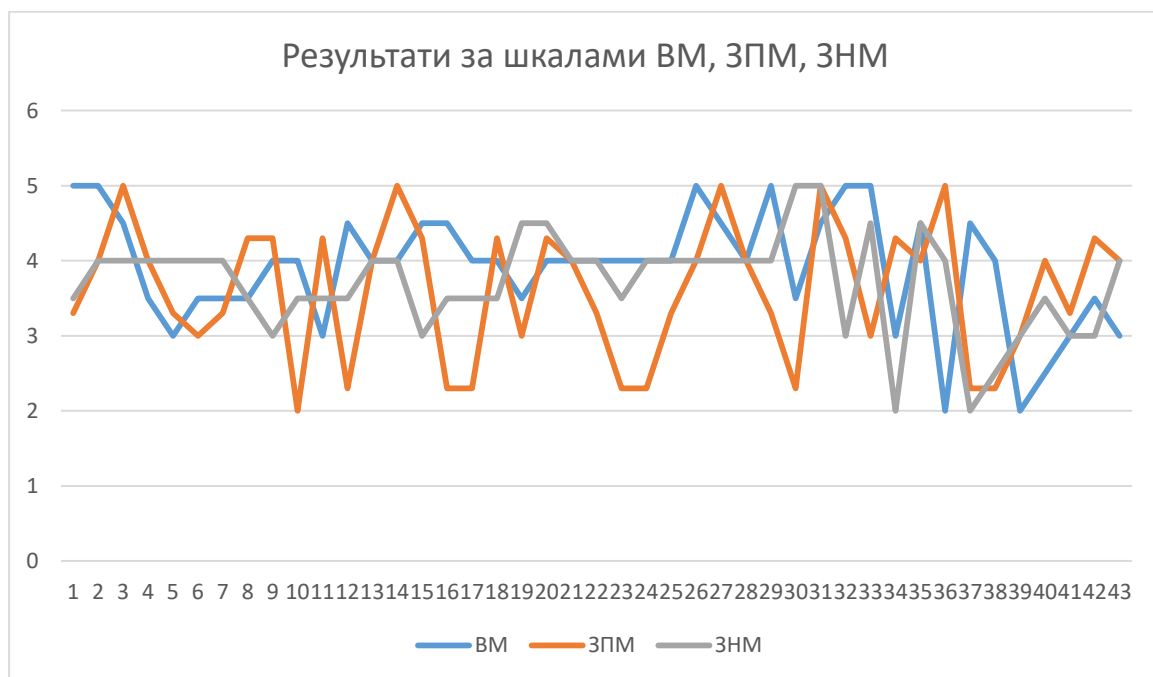

Рис. 3.1. Результати психодіагностичного обстеження за методикою «Мотивація професійної діяльності» К. Замфір у модифікації А. Реана

Зовнішня позитивна мотивація має середнє значення 3,6, що також знаходиться на достатньо високому рівні. Це означає, що студенти орієнтуються не лише на внутрішній інтерес до професії, але й на зовнішні стимули, такі як престиж професії, соціальне визнання, можливості кар'єрного

зростання та матеріальна винагорода. Водночас цей показник є нижчим за внутрішню мотивацію, що свідчить про її допоміжний, а не домінуючий характер.

Середнє значення зовнішньої негативної мотивації становить 3,7, що є дещо високим показником. Це може вказувати на наявність у студентів певного рівня напруження, пов'язаного з уникненням невдач, страхом критики, осуду або небажаних наслідків у професійній діяльності. Такий рівень зовнішньої негативної мотивації може бути зумовлений особливостями навчального процесу, високими вимогами до майбутніх психологів або недостатньою впевненістю у власних професійних компетенціях.

У цілому структура мотивації характеризується переважанням внутрішньої мотивації над зовнішньою позитивною та негативною ($BM > ЗПМ$ і $BM > ЗНМ$), що є сприятливим показником. Проте відносно високий рівень зовнішньої негативної мотивації (3,7) свідчить про необхідність звернути увагу на розвиток впевненості у професійних навичках, зниження тривожності та формування більш стійкої внутрішньої професійної позиції.

Проте у досліджуваних студентів-психологів сформована достатньо зріла, але не повністю гармонійна структура професійної мотивації, в якій поряд із внутрішніми спонуканнями присутній значний вплив зовнішніх, зокрема негативних, факторів.

Результати перевірки нормальності розподілу за критерієм Шапіро–Уїлка показали, що для всіх досліджуваних показників мотивації професійної діяльності (внутрішня, зовнішня позитивна та зовнішня негативна мотивація) характерні статистично значущі відхилення від нормального розподілу ($p < 0,05$). У зв'язку з цим для подальшого аналізу даних доцільно використовувати непараметричні методи математичної статистики.

Отримані результати за методикою «Рівень розвитку рефлексивності» А. Карпова (див. рис. 3.1) є більш узгодженими з нормативними показниками.

Рис. 3.2. Результати психодіагностичного обстеження за методикою «Рівень розвитку рефлексивності» А. Карпова

Середнє значення рефлексивності у вибірці становить $M = 128,5$ ($SD = 28,19$). Такий показник відповідає середньому рівню розвитку рефлексивності з тенденцією до підвищеного, що свідчить про достатньо сформовану здатність студентів-психологів до самоаналізу, усвідомлення власних дій, переживань і їхнього впливу на взаємодію з іншими людьми.

Стандартне відхилення $SD = 28,19$ вказує на помірну варіативність результатів, тобто у вибірці присутні як студенти з високим рівнем рефлексивності, так і ті, у кого вона розвинена на нижчому рівні. Це є типовим для студентських груп і відображає індивідуальні відмінності у сформованості професійно важливих якостей.

Загалом отримані результати свідчать, що у вибірці студентів-психологів переважає середній рівень розвитку рефлексивності з окремими проявами високого рівня, що є позитивним показником професійного становлення. Водночас наявність значної диференціації результатів підкреслює необхідність цілеспрямованого розвитку рефлексивності у процесі навчання, зокрема через аналіз професійних ситуацій, супервізію, тренінгові заняття та інші форми практичної підготовки.

Перевірка нормальності розподілу за критерієм Шапіро–Уїлка показала відсутність статистично значущих відхилень від нормального розподілу показника рефлексивності ($W = 0,976$; $p = 0,500$), що дає підстави використовувати параметричні методи статистичного аналізу.

Отримані результати за Методикою діагностики рівня емпатії В. В. Бойка представлені на рисунку 3.3.

Загальний показник емпатії становить $M = 21,33$ ($SD = 2,505$), що відповідає середньому рівню розвитку емпатійних здібностей. Це свідчить про те, що більшість досліджуваних здатні до розуміння емоційного стану інших людей та співпереживання, однак ці здібності ще не є максимально розвиненими і потребують подальшого вдосконалення у процесі професійної підготовки.

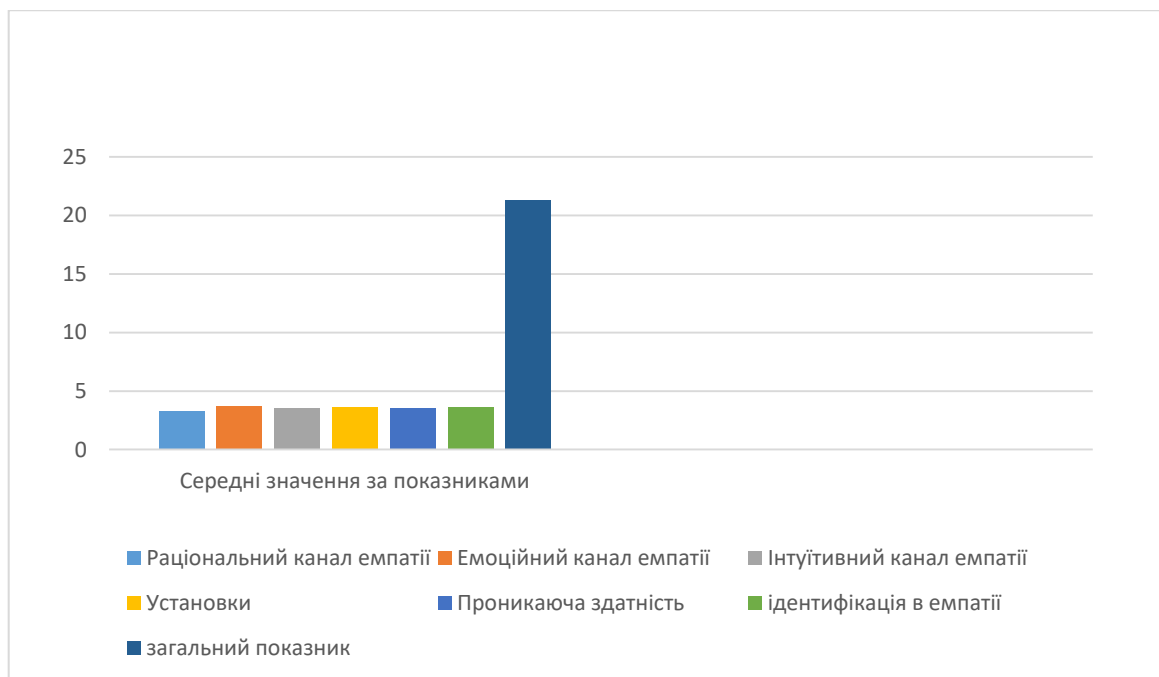

Рис. 3.3. Результати психодіагностичного обстеження (середні значення за шкалами) за Методикою діагностики рівня емпатії В. В. Бойка

Аналіз окремих каналів емпатії показує певну нерівномірність їх розвитку.

Найвищі середні значення отримано за емоційним каналом емпатії ($M = 3,714$; $SD = 1,384$), що свідчить про достатньо виражену здатність студентів до емоційного співпереживання та відгуку на переживання інших. Це є

позитивним показником для майбутніх психологів, оскільки саме емоційна чутливість забезпечує глибину міжособистісного контакту.

Дещо нижчі, але близькі за значенням показники мають:

- установки, що сприяють емпатії ($M = 3,595$; $SD = 1,270$)
- ідентифікація в емпатії ($M = 3,595$; $SD = 1,149$)

Це вказує на наявність у студентів позитивної готовності до співпереживання та здатності поставити себе на місце іншої людини. Водночас варіативність результатів ($SD \approx 1,1-1,3$) свідчить про індивідуальні відмінності у сформованості цих якостей.

Показники інтуїтивного каналу емпатії ($M = 3,548$; $SD = 1,329$) та проникаючої здатності ($M = 3,548$; $SD = 1,253$) демонструють середній рівень розвитку здатності до несвідомого розпізнавання станів інших людей і глибокого розуміння їхнього внутрішнього світу. Це може означати, що студенти частіше покладаються на очевидні або вербалізовані прояви емоцій, ніж на інтуїтивне «зчитування» переживань.

Найнижчий показник спостерігається за раціональним каналом емпатії ($M = 3,333$; $SD = 1,162$), що свідчить про дещо менш розвинену здатність до логічного аналізу та інтерпретації емоційних станів інших людей. Це може ускладнювати глибоке розуміння причин поведінки клієнта та побудову ефективних стратегій допомоги.

Значення стандартних відхилень за всіма шкалами ($SD \approx 1,1-1,4$) вказують на помірну варіативність результатів, що є типовим для студентських вибірок і свідчить про різний рівень сформованості емпатійних здібностей.

Таким чином, у досліджуваних студентів-психологів емпатія сформована на середньому рівні з переважанням емоційного компонента над когнітивним. Це свідчить про наявність базового потенціалу до ефективної професійної взаємодії, однак вказує на необхідність розвитку когнітивних аспектів емпатії, зокрема здатності до аналітичного розуміння внутрішнього світу іншої людини. Результати підкреслюють доцільність включення у професійну підготовку

спеціальних форм роботи, спрямованих на розвиток усіх каналів емпатії як важливої складової професійної компетентності психолога.

Результати перевірки нормальності розподілу за критерієм Шапіро–Уїлка показали, що всі показники емпатії (раціональний, емоційний, інтуїтивний канали, установки, проникаюча здатність, ідентифікація та загальний рівень) мають статистично значущі відхилення від нормального розподілу ($p < 0,05$). У зв'язку з цим для подальшого аналізу використано непараметричні методи статистики.

Нами був використаний непараметричний коефіцієнт кореляції Спірмена.

Отримані результати кореляційного аналізу за коефіцієнтом Спірмена дозволяють зробити кілька важливих узагальнень щодо взаємозв'язків між рефлексивністю, мотивацією професійної діяльності та емпатією.

Передусім слід зазначити, що між рефлексивністю та показниками мотивації професійної діяльності (внутрішня, зовнішня позитивна, зовнішня негативна мотивація) статистично значущих зв'язків не виявлено ($p > 0,05$). Коефіцієнти кореляції є слабкими і мають негативний напрям (p від $-0,076$ до $-0,154$), що свідчить про відсутність вираженої залежності між рівнем рефлексивності та типом мотивації у досліджуваних студентів.

Аналогічно, рефлексивність не демонструє статистично значущих зв'язків із більшістю показників емпатії. Усі коефіцієнти є слабкими ($p \approx -0,10 \dots -0,16$) та незначущими ($p > 0,05$). Виняток становить інтуїтивний канал емпатії, де виявлено тенденцію до позитивного зв'язку ($p = 0,292$; $p = 0,061$), що наближається до рівня статистичної значущості. Це може свідчити про те, що зі зростанням рефлексивності дещо підвищується здатність до інтуїтивного розуміння станів інших людей, однак цей зв'язок не є достатньо вираженим.

Щодо взаємозв'язків між мотиваційними показниками та емпатією, також не виявлено статистично значущих кореляцій ($p > 0,05$). Водночас спостерігаються окремі тенденції: внутрішня мотивація має слабкий негативний зв'язок з інтуїтивним каналом емпатії ($p = -0,295$; $p = 0,058$) та загальним показником емпатії ($p = -0,259$; $p = 0,098$), що може вказувати на

певну диференціацію мотиваційної та емоційно-перцептивної сфер, однак ці зв'язки не досягають статистичної значущості.

Натомість найбільш виражені та статистично значущі зв'язки виявлено всередині структури емпатії. Зокрема:

- встановлено помірний негативний зв'язок між емоційним каналом емпатії та установками ($\rho = -0,376$; $p = 0,014$), що може свідчити про певну суперечність між емоційною чутливістю та когнітивними установками на емпатію;
- зафіксовано помірні позитивні зв'язки між проникаючою здатністю та ідентифікацією ($\rho = 0,434$; $p = 0,004$), а також між проникаючою здатністю та загальним рівнем емпатії ($\rho = 0,438$; $p = 0,004$);
- виявлено сильні позитивні зв'язки між інтуїтивним каналом та загальним показником емпатії ($\rho = 0,598$; $p < 0,001$), а також між ідентифікацією та загальним показником ($\rho = 0,597$; $p < 0,001$), що підтверджує їх значущий внесок у загальну структуру емпатійних здібностей.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що рефлексивність як особистісна характеристика не має прямого статистично значущого зв'язку з мотиваційною сферою та емпатією у досліджуваній вибірці, що може вказувати на відносну автономність цих психологічних конструктів на даному етапі професійного становлення студентів. Водночас емпатія виступає внутрішньо узгодженою системою, компоненти якої тісно взаємопов'язані між собою.

Отримані результати дозволяють припустити, що формування професійної компетентності майбутніх психологів потребує комплексного розвитку як рефлексивності, так і емпатії та мотиваційної сфери, оскільки їх взаємозв'язки не є автоматично сформованими і потребують цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу.

Висновки до розділу 3

У результаті проведеного експериментального дослідження було проаналізовано психологічні особливості мотиваційної сфери студентів-психологів, а також її зв'язок із рефлексивністю та емпатією як важливими компонентами професійної компетентності.

Встановлено, що структура мотивації досліджуваних характеризується переважанням внутрішньої мотивації, що свідчить про усвідомлений вибір професії, інтерес до її змісту та орієнтацію на саморозвиток. Водночас виявлено достатньо високий рівень зовнішньої негативної мотивації, що вказує на наявність тривожності, страху помилок і залежності від оцінювання, що може негативно впливати на професійне становлення.

Дослідження рефлексивності показало, що у більшості студентів вона розвинена на середньому рівні з тенденцією до підвищеного. Це свідчить про сформовану здатність до самоаналізу та осмислення власного досвіду, однак підкреслює необхідність подальшого розвитку цієї якості у процесі професійної підготовки.

Рівень емпатії у вибірці також виявився середнім, із домінуванням емоційного компонента над когнітивним. Це означає, що студенти здатні до співпереживання, проте мають недостатньо розвинені навички аналітичного розуміння емоційного стану інших людей, що є важливим для ефективної психологічної практики.

Кореляційний аналіз показав відсутність статистично значущих зв'язків між мотивацією, рефлексивністю та емпатією. Це свідчить про відносну автономність цих психологічних характеристик на даному етапі професійного становлення. Водночас встановлено значущі взаємозв'язки між окремими компонентами емпатії, що підтверджує її внутрішню структурну узгодженість.

Отже, результати дослідження дозволяють зробити висновок, що мотиваційна сфера, рефлексивність та емпатія є важливими, але недостатньо інтегрованими компонентами професійної підготовки майбутніх психологів. Це обумовлює необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, спрямованого на їх комплексний розвиток, зокрема через впровадження

тренінгових програм, супервізії, аналізу професійних ситуацій та розвитку рефлексивних і емпатійних навичок.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ефективне вирішення професійних ситуаційних завдань майбутніми психологами значною мірою залежить від гармонійного поєднання внутрішньої мотивації, розвиненої рефлексивності та збалансованої структури емпатії.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставленої мети та завдань дослідження – теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено психологічні особливості функціонування мотиваційної сфери студентів-психологів і визначити її вплив на вирішення професійних ситуаційних завдань.

Мотиваційна структура особистості – це складна, ієрархічно організована, динамічна система внутрішніх спонукань, що формується у процесі онтогенетичного розвитку під впливом біологічних, соціальних і індивідуально-психологічних чинників. Її основу становить взаємопов'язаний комплекс потреб, мотивів і цілей, який забезпечує виникнення, спрямування та регуляцію діяльності людини. Потреби виступають початковим джерелом внутрішньої напруги, мотиви надають їй змістовного та особистісного наповнення, тоді як цілі забезпечують свідоме впорядкування поведінки та перехід від мотиваційних імпульсів до вольової регуляції діяльності.

Професійна мотивація студентів-психологів розвивається під впливом комплексної взаємодії вікових, індивідуально-особистісних і соціально-

педагогічних чинників. Юнацький та ранній дорослий періоди є особливо сприятливими для формування професійної ідентичності, ціннісно-смыслових орієнтацій і мотиваційної сфери загалом. Саме на цьому етапі відбувається узгодження уявлень про себе як майбутнього спеціаліста, визначаються життєві пріоритети та закладаються передумови для подальшої професійної самореалізації.

Мотиваційна сфера студентів-психологів формується у процесі професійного становлення під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Її структура визначається взаємодією потреб, мотивів, цілей і ціннісно-смыслових орієнтацій, які забезпечують спрямованість навчально-професійної діяльності та регуляцію поведінки майбутніх фахівців. Встановлено, що провідну роль у мотиваційній структурі відіграють внутрішні мотиви, які пов'язані з інтересом до професії, прагненням до саморозвитку та усвідомленням значущості психологічної діяльності. Водночас наявність зовнішніх, зокрема негативних, мотиваційних чинників свідчить про збереження залежності від соціального оцінювання та емоційної напруги, що може ускладнювати процес професійного становлення.

Результативність професійної діяльності майбутнього психолога зумовлюється не лише рівнем розвитку його мотиваційної сфери, а й ступенем сформованості професійно значущих особистісних характеристик. Провідну роль серед них відіграють емпатія та рефлексивність, які виступають базовими механізмами розуміння внутрішнього світу іншої людини та усвідомлення власної професійної діяльності. Водночас вони поєднуються з комунікативною компетентністю, емоційною врівноваженістю, відповідальністю, етичністю, здатністю до саморегуляції та гуманістичною орієнтацією, що в сукупності забезпечує формування професійної зрілості й готовності до ефективної практичної роботи.

Рефлексивність забезпечує усвідомлення власних дій, досвіду та професійної позиції, тоді як емпатія сприяє розумінню емоційного стану інших людей і формуванню ефективної взаємодії. Виявлені середні рівні розвитку цих

якостей свідчать про їх достатню сформованість, однак підкреслюють потребу в подальшому цілеспрямованому розвитку в освітньому процесі.

Результати емпіричного дослідження показали відсутність статистично значущих взаємозв'язків між мотиваційною сферою, рефлексивністю та емпатією, що дозволяє зробити висновок про їх відносну автономність на етапі навчання. Водночас встановлено внутрішню узгодженість компонентів емпатії, що підтверджує її системний характер.

Мотиваційна сфера є важливим, але не єдиним чинником ефективності вирішення професійних ситуаційних завдань. Вона функціонує у взаємодії з іншими особистісними характеристиками, однак потребує більш глибокої інтеграції з ними у процесі професійної підготовки. Ефективність професійної діяльності майбутніх психологів значною мірою залежить від гармонійного поєднання внутрішньої мотивації, розвиненої рефлексивності та сформованої емпатії, що обґрунтовує необхідність впровадження комплексних психолого-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток цих складових.

Для більш системного дослідження мотивації та її впливу на вирішення професійних ситуаційних завдань доречно організувати в майбутньому лонгетюдне дослідження, яке б виявило можливі кореляційні та значущі зв'язки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія для першого (бакалаврського) рівня освіти <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/053-Psykholohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>
2. Волошина В. Аксіологічна модель сучасної професійної підготовки майбутніх психологів. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2018. № 3. С. 29-36.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії. Монографія. К. ; Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.
4. Максименко С. Д. Психологічні засади взаємозв'язку професійного навчання і розвитку особистості майбутнього фахівця. Київ, 2003. 235 с.
5. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. Монографія. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 125 с.
6. Роменець В. А. Психологія вчинку. Київ : Либідь, 1995. 372 с.
7. Сердюк Н. М. Емпатія як компонент конкурентоздатності майбутніх психологів. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр.* 2016. № 5. С. 95-99.
8. Шель Н.В. Формування професійної компетентності майбутніх психологів на етапі їх підготовки у ВУЗі. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Психологічні науки*. 2024 № 1. С. 40-50.
9. Шевцова О. М., Сорокіна О. А. Рефлексія у структурі професійного самовизначення майбутніх психологів. *Теорія і практика сучасної психології*. №1. Т.2. С.118-122.
10. Allport G. W. Attitudes. *Handbook of Social Psychology* / ed. by C. Murchison. Worcester, MA: Clark University Press, 1935. P. 798–844.
11. Claparede E l'education fonctionnelle. Paris : Delachux et Nestle, 1931. 266 p.

12. Erikson E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton, 1968. 338 p.
13. Erikson E. H. *The Life Cycle Completed*. Extended version. Norton, 1998. 144 p.
14. Frankl V. E. *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy*. New York: Meridian Books, 1969. 201 p.
15. Heckhausen H. *The Anatomy of Achievement Motivation*. New York: Academic Press, 1967. 236 p.
16. Heckhausen J., Heckhausen H. (eds) *Motivation und Handeln*. Springer-Lehrbuch, 2018. 462 p.
17. Hofer J.& Kerpen E.& Busch H.& Lehmann M.& Menon A. The Implicit Affiliation Motive, Evaluations of Social Life Events, and Life Satisfaction: Findings from a Cross-Cultural Study with German and Zambian Adolescents. *Journal of Happiness Studies*. 2022. Vol. 23. P. 1-17.
18. Maslow A. H. A theory of human motivation. *Psychological Review*. 1943. Vol. 50, № 4. P. 370–396.
19. Maslow A. H. *Motivation and Personality*. New York : Harper & Row, 1954. 411 p.
20. Maslow A. H. *Toward a Psychology of Being*. New York : Van Nostrand, 1962. 240 p.
21. McAdams, Dan P. *The Person: An Introduction to the Science of Personality Psychology*. Hoboken, N.J.: Wiley, 2009. 598 c.
22. McClelland D. C., Atkinson J. W., Clark R. A., & Lowell E. L. *The Achievement Motive*. Literary Licensing, LLC, 1953. 410 p.
23. Murray H. A. *Explorations in Personality*. New York: Oxford University Press, 1938. 790 p.
24. Murray H. A. *The Anatomy of Motive*. New York : Cambridge University Press, 1967. 689 p.

25. Romero E., Villar P., LuengoM. Á., Gómez-FraguelaJ. A. Traits, personal strivings and well-being. *Journal of Research in Personality*. 2009. Vol. 4. P. 535-546.
26. Spangler W. D. Validity of questionnaire and TAT measures of need for achievement: Two meta-analyses. *Psychological Bulletin*. 1992. Vol. 112. P. 140–154.
27. Sorrentino,R. M. Sorrentino, Higgins E. T. *Handbook of Motivation and Cognition: Foundations of Social Behavior*. New York: The Guilford Press, 1986. 610 p.
28. Westen D. Clinical assessment of object relations using the TAT. *Journal of Personality Assessment*, 1991. Vol. 56(1). P. 56–74.
29. Winter D. G. Toward a science of personality psychology: David McClelland's development of empirically derived TAT measures. *History of Psychology*. 1998. Vol.1. P. 130-153.

